

Výberový tematický zaurus: výkladový prierez obrazmi sveta v kultúroturných prapříbehoch, red. L'ubomír Plesník, Mariana Čechová, Nikola Danišová, Simona Klimková, L'ubomír Gábor, Zoltán Rédey, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, Nitra 2022, ss. 612

W Nitrze w 2022 roku ukazał się w *Výberový tematický zaurus: výkladový prierez obrazmi sveta v kultúroturných prapříbehoch*. Jego redaktorzy to: L'ubomír Plesník, Mariana Čechová, Nikola Danišová, Simona Klimková, L'ubomír Gábor, Zoltán Rédey. Tezaurus tematyczny pokazuje w porządku logicznym hasła, z których kilka niewątpliwie ma charakter rozbudowanego studium pod względem zakresu i treści i przekazuje wyniki badań podstawowych, fundamentalnych, które są skoncentrowane na konkretnym temacie (obrazie świata) w kulturowo ustanawianych protohistoriach. Zawierają one archetypową semantykę, wzorce procesów, systemy wartości i strategie egzystencjalne. Podstawą metodologiczną takiego ukierunkowanego słownika tematycznego są zdobycze tak zwanej nitrzańskiej szkoły interpretacji zainicjowanej przez Franciszka Mikę. Konkretyzująca platforma pojęciowa słownika jest reprezentowana przez nowo powstałą dziedzinę estetyczną — tematologię architekstualną.

Tezaurus tematyczny prezentuje typologiczny punkt widzenia słownika, który przekazuje wyniki podstawowych badań literackich i artystycznych. Znaczna część haseł charakteryzuje się kompletnością i dojrzałością. Tezaurus interpretacyjnie koncentruje się, jak już wspomniano, na temacie świata w kulturowo ustanowionych archetypach (archinarracje) i w tych ramach — przede wszystkim na archetypach, wzorcach fabularnych, systemach wartości i strategiach egzystencjalnych zawartych w starożytnych opowieściach. Skupia się

wyłącznie na archinarracjach w połączeniu z estetyką funkcji, niezależnie od tego, czy opowiada oryginałowi czy autorskiej intencji, czy też opowieści nabyły ją, dzięki recepcji, w dodatkowym nałożeniu „patyny czasu”.

„Skamieniałości” zachowały się w podstawowych protohistoriach kulturotwórczych, w najstarszych warstwach ludzkiego doświadczenia i empirycznej mądrości, w obrazach wszechświata i miejsca w nich człowieka. Zawarte schematy fabularne, co potwierdza właśnie tezaaurus, są aktualizowane w całości historii, począwszy od prehistorii, a skończywszy na postmodernizmie i popkulturze. Znaczenie tezaurusa polega na fakcie, że jego przedmiot badań koncepcyjnie ciąży ku najstarszym, głębokim warstwom przedstawień ludzkiego bytu (w sensie Dasein Heideggera). Jednocześnie, o czym już była mowa, pojawia się tutaj tradycja nitrzańskiej szkoły interpretacji, którą zainicjował słowacki literaturoznawca i teoretyk literatury — Franciszek Miko. Jego badania zostały zaktualizowane w nowo powstałej estetycznej subdyscyplinie, określanej neologizmem „tematologia architekstualna”. Krótko rzecz ujmując, można ją określić jako skupienie się na temacie i zastosowanie metodologii, która jest programowo zdefiniowana jako kontrast wobec modnych obecnie tendencji humanistyki (zwłaszcza jej stanowiska scjentyistyczno-postpozytywistycznego).

Tematologia architekstualna stara się opowiedzieć podstawowe fakty na dany temat w podstawowych narracjach. Tezaurus prezentuje więc teksty artystyczne/estetyczne. W tym samym czasie wpływa również na niektóre aspekty tekstu, które wykraczają poza tematykę planu, ale równocześnie współokreśla go. Dotyczy to głównie tych aspektów tekstu, które należą do narracji lub stylu. Selektywność tezaurusa jest dwojaka. Po pierwsze, są w nim przetwarzane przede wszystkim te dane planu tematycznego wybranego zakresu narracji, które są istotne pod względem tematyki architekstualnej, po drugie zaś, zajmuje się głównie segmentem tematycznym, którego interpretację autorzy mogą uzasadniać własnymi podstawowymi badaniami.

Baza materiałowa tezaurusa jest jak najszersza, w tym sensie, że realne możliwości kolektywu autorskiego odpowiadają pod względem wszechstronności reprezentatywnym możliwościom poznawczym i są oczywiście ograniczone z konieczności. Obejmują one starożytne opowieści z różnych kręgów cywilizacyjnych, na co składają się głównie: baśnie klasyczne, mity, bajki, eposy, legendy, narracje religijne (ewangelie, sutry itp.). Słownikowa część tezaurusa jest ułożona malejąco. Stwierdzają to ramy i podstawowe hasła, które jako całość wyjaśniają również metodologiczne podstawy tezaurusa. Charakteryzują je kompleksy haseł, które są powiązane z poszczególnymi komponentami tematu zgodnie z modelem Miki, to jest: postać, fabuła, mowa, stan, środowisko, motyw i, dodatkowo, w mniej lub bardziej metatekstowej adnotacji, odniesienie do narratora.

Rozdział pierwszy przynosi określenie ram. Znajdziemy tutaj następujące hasła: architekstualna tematologia, archinarracja/architekst, temat, stosunek tekstu do rzeczywistości, istnienie, egzystencjalność i archetyp. W rozdziale drugim pojawia się postać i jej wybrane arche(typy). Mamy tutaj więc: postać, archetyp bohatera, archetyp skoczek, archetyp pomocnika, archetyp króla, archetyp matki, archetyp ojca, archetyp mądrego starca, archetyp mądrej staruszki, archetyp oszusta, śmierć, zwierzęca panna młoda/pan młody, podwójność. W rozdziale trzecim znajdujemy fabułę i wybrane algorytmy tematyczne. Są to następujące hasła: fabuła, algorytm tematyczny, algorytm przemiany, algorytm śmierci i odrodzenia, wstąpienie do nieba i zejście do świata podziemnego, cykl Kopciuszka, obrońca losu, pościg i ucieczka, pobyt u majstra, opowieść prometejska, opowieść faustowska.

Rozdział czwarty pokazuje słowacką mowę bohatera lub narratora, piąty z kolei — wewnętrzne usposobienie postaci lub podmiotu mówiącego jako konsekwencję albo przyczynę działania. Rozdział szósty jest poświęcony środowisku i jego wybranym aspektom albo konkretyzacji. Mamy zatem tutaj: chronotyp, wiek, granicę, środek, region, las, miasto, wieś, samotność, zamek, swój–obcy, miejsce z tajemnicą, raj utracony. Rozdział szósty przynosi motyw i jego wybrane sprawy. W kolejności występują zatem: motyw, woda, krew, posiłek, kanibalizm, kazirodztwo, sny i wizje, sen i lustro. Ostatni — ósmy — rozdział to narrator i jego klasyczne typy. Zostały tu przedstawione takie hasła, jak: narrator, autorski (wszechwiedzący) narrator, narrator personalny, narrator bezpośredni oraz narrator „oko kamery”. Całość dopełnia literatura, zasoby oraz rejestr nazwisk.

Każde hasło jest podzielone na cztery paragrafy. Pierwszy akapit zawiera nie więcej niż dwanaście słów i stanowi elementarne wyjaśnienie kwestii. Drugi akapit rozwija dany problem i jednocześnie go konkretyzuje, ilustruje. W trzecim akapicie wymieniono literaturę i wykorzystane źródła, które są cytowane lub omawiane w poprzedzających partiach tekstu, wreszcie czwarty paragraf wskazuje na autora hasła. Tezaurus jest przeznaczony dla wszystkich zainteresowanych konceptualną interpretacją poziomu tematycznego i kulturotwórczych opowieści starożytnych: od badaczy akademickich po nauczycieli oraz pracowników instytucji oświatowych czy kulturalnych.

Można powiedzieć, że mamy tu zatem publikację o charakterze syntetycznym, w której każdy znajdzie coś wartościowego, cennego. Podział treści i jej usystematyzowanie pozwala na łatwe sięgnięcie do motywów, tematów, archetypów i symboli pojawiających się w literaturze światowej, świecie religii czy też mitologii.

KRZYSZTOF BILIŃSKI

 <https://orcid.org/0000-0002-8679-4168>

Uniwersytet Wrocławski

e-mail: k.bilinski@wp.pl